

طراحی بافت تاریخی شهر تهران با رویکرد گردشگری ادبی نمونه موردی: حصار ناصری شهر تهران

تارا قاسمی^۱

دکتر الهام امینی^۲

دکتر آتوسا مدیری^۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۷/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۲/۲۴

چکیده:

بافت تاریخی شهرها جزئی از شناسه و خاطره مردم آن منطقه است. در فرآیند توسعه شهری و روند تغییرات بافت، مناطق تاریخی و مرکزی شهرها دستخوش ایده‌های متنوعی در قرن اخیر بوده است. بافت تاریخی شهر تهران در دوره‌های مختلف تاریخی، قلب اتفاقات تاریخ ساز که بستری مناسب برای رشد گردشگری ادبی در این شهر خواهد بود، را در خود جای داده است. اما علی رغم این پتانسیل در محدوده، مشکلاتی سبب عدم انطباق انتظارات در واقعیت شده است که می توان از این بین به بازآفرینی های ناصحیح که نتیجه عدم هماهنگی بین هویت تاریخی و عملکردی توسط اجرا کنندگان طرح های بازنگری می باشد اشاره کرد. هدف پژوهش، طراحی بافت تاریخی شهر تهران با رویکرد گردشگری ادبی است. روش تحقیق این پژوهش سیاستگذاری و چشم انداز نویسی برای طرح پیشنهادی است. بنابراین در این پژوهش ابتدا با استفاده از رویکرد گردشگری ادبی، فضاهای شهری واقعی گذشته را از داستان ها، رمان ها و روایت ها، بازنمایی شده و بعد از پی بردن به شکل صحیح این فضاها در گذشته، براساس تصویر موجود از آنها و ابرازهای طراحی در هویت بخشی ادبی بافت های تاریخی، به طراحی پرداخته شده است. بدین ترتیب می توان حس مکان، هویت، معنا، خاطرات جمعی از دست رفته این فضاها را دوباره بازگرداند.

واژه‌های کلیدی: بافت تاریخی، گردشگری، گردشگری ادبی، شهر تهران، حصار ناصری

^۱ کارشناس ارشد طراحی شهری، گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد

اسلامی taraghasemi31@gmail.com

^۲ استادیار شهرسازی، گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، واحد پردیس، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران

^۳ استادیار شهرسازی، گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران

۱. مقدمه

توجه به مسائل مربوط به بافت تاریخی شهرها، در سرنوشت آینده شهرها بسیار مؤثر خواهد بود. یکی از مسائل و مشکلاتی که امروزه گریبان گیر بافت تاریخی شهر تهران است، بازآفرینی نادرست فضاهای آن، نسبت به فضاهایی که در گذشته بوده اند، است. در پاسخ به این مسئله مهم، می توان از گردشگری ادبی کمک گرفت. تاریخ محل های گردشگری، نقش مهمی در گردشگری شدن آن دارند. گردشگر جایی می رود که معنای واقعیت داشته باشد. در جدیدترین شیوه های جذب گردشگر، بسیاری از کشورهای دنیا به قصه سازی در مورد مکان های خود روی آوردند. امروزه در بحث هویت بخشی به بافت های تاریخی زنده نگاه صرفاً کالبدی دیگر حاکم نیست. بافت تاریخی شهر تهران در قلب شهر تهران قرار دارد که نشان از محوریت تاریخی مرکز این کلان شهر است که در دوره های مختلف تاریخی، قلب اتفاقات تاریخ ساز که بستری مناسب برای رشد گردشگری ادبی در این شهر خواهد بود را در خود جای داده است. امروزه در تمام دنیا به این قضیه پی برده اند که برای گردشگری کردن یک مکان می توانند به خاطرات و قصه های آن مراجعه کنند. متأسفانه در ایران، چه بسیارند آداب و رسوم قصه ها و خاطراتی که زیر تیغ توسعه زدگی یا فراموش شده اند و یا در حال فراموشی هستند. بافت تاریخی شهر تهران نیز از این مهم مستثنی نیست. فضاهای شهری بافت تاریخی، امروزه متفاوت تر از آنچه در گذشته بوده اند، دیده می شوند. بنابراین این پژوهش با سؤال " چگونه می توان با بازنمایی بافت تاریخی شهر تهران مبتنی بر گردشگری ادبی، به طراحی مناسب آن رسید؟ " انجام می گیرد.

بنابراین اهداف اصلی این پژوهش به شرح زیر می باشند؛

- ۱) تاثیر گردشگری ادبی در بازنمایی بافت تاریخی شهر تهران
- ۲) بازنمایی بافت تاریخی شهر تهران از طریق توجه به روایات موجود در مکان
- ۳) تدوین اصول طراحی جهت بازطراحی بافت قدیمی با توجه به روایات مکان و توصیفات ادبی

۱-۱. پیشینه پژوهش

طراوت مهرورز در دانشگاه گیلان، سال ۱۳۹۴، در پایان نامه خود با عنوان " شناسایی ظرفیت های گردشگری ادبی در استان گیلان " گردشگری ادبی را اینگونه تعریف می کند که: گردشگری ادبی یکی از شاخه های نوظهور حوزه کلی گردشگری است که امروزه در سراسر جهان رشد چشمگیری یافته است. آرامگاه شاعران، نویسندگان، خانه ها و محل کار آنها، موزه هایی که آثار و ابزار نگارش آنها را نگهداری می کنند و همچنین شهرها و مناظری که درون یک رمان با منظومه توصیف شده اند، غالباً مقصد چنین گردشگری است. نباید این فرآیند را امری خودکار و منحصرأ واپسته به خود ادبیات در نظر گرفت، بلکه امروزه با رقابتی شدن صنعت جذب گردشگر در سراسر جهان و تخصصی شدن روزافزون تمهیدات گسترش این حوزه، نیاز به تبلیغات و ترویج فرهنگی و

اطلاع رسانی بسیار حساس می‌شود. زهرا اصفهانی، مجید اسدی، حمید رضایی هندخاله در اولین همایش ملی گردشگری، جغرافیا و محیط زیست پایدار، ۱۳۹۲، در مقاله‌ای با عنوان "آرامگاه ظهیرالدوله فرصتی ویژه برای ارتقاء گردشگری ادبی تهران و ایران" گردشگری ادبی را اینگونه تعریف می‌کنند: گردشگری ادبی علاوه بر تاثیرات مادی که بر اقتصاد محلی دارد، نقش بسزایی در شناساندن و حفظ آثار ادبی مفاخر یک قوم و ملت که در حقیقت جزء میراث فرهنگی غیر ملموس و هویت آنها محسوب می‌شود به دیگر جوامع ایفا می‌نماید. توسعه گردشگری ادبی، کمک زیادی به شناخت واقعی‌تر از یک جامعه و فرهنگ نموده و از این راه، کمک زیادی به نزدیکی هرچه بیشتر ملت‌ها و فرهنگ‌ها در سطح بین‌الملل به یکدیگر می‌نماید. دکتر اسماعیل قادری، دکتر افسانه زمانی مقدم و سید هاشم جلالی کنیمی در مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، زمستان ۱۳۹۱، در مقاله‌ای با عنوان "تدوین راهبردهای اجتماعی مدیریتی احیا، توسعه و حفظ بافت‌های تاریخی نمونه موردی: منطقه ۱۲ شهرداری تهران" بافت تاریخی را چنین تعریف می‌کند که: بافت تاریخی، بخشی از سیستم شهری موجود است که قبلاً خودش یک شهر تاریخی بوده و در دوره‌های مختلف تاریخی حضور داشته، در آن زندگی در جریان بوده و سیستمی با مشخصات کاملی از نظر ساخت و ساز، عملکرد، هویت، جامعه انسانی و عوامل طبیعی در آن در جریان بوده است و هنوز شواهدی از این شهر تاریخی در شهر فعلی به جامانده که اصطلاحاً به آن بافت تاریخی گفته می‌شود.

۲-۱. مبانی نظری

۱-۲-۱. مفهوم بافت تاریخی

بافت تاریخی گستره‌ای هم پیوند از بناها، مجموعه‌ها، فضاها و یا تجهیزات شهری است که دارای آثار با ارزش به جا مانده از گذشتگان و جایگزین ناپذیری هستند که می‌توانند در آگاهی جوامع از گذشته و ارزش‌های فرهنگی خود نقش شایانی داشته باشند. حفظ این بافت‌ها باعث برانگیختن غرور ملی، ایجاد حس هویت و احساس تعلق در نزد شهروند می‌باشد (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۷۲). در این تعریف چهار شاخص را باید در نظر گرفت: ارزش‌های تاریخی، اجتماعی، علمی و زیبا شناختی.

بنا بر اظهار لوونتال: "می‌توان نمونه‌های پراکنده و تک افتاده از اقدامات آگاهانه حفاظت را از زمان‌های بسیار دور نقل و یاد کرد... اما نگهداری از هر گونه آثار مادی ارزشمند پیشینیان ما اندیشه‌ای است که در دوران اخیر شکل گرفته است". دلایل و توجیهات بسیاری برای حفظ ویژگی‌ها و مشخصه‌های محلی ناحیه تاریخی در روند توسعه وجود دارد که از جمله آنها می‌توان به موارد جدول زیر (جدول ۱) اشاره کرد.

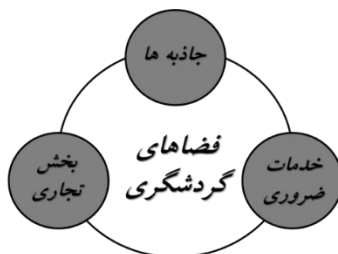
جدول شماره ۱: نظرات مختلف در باره لزوم حفاظت هویت از ناحیه تاریخ تاریخی

عقیده صاحب نظران درباره ویژگی های ارزشمند پافت های تاریخی		ارزش های نهفته در ناحیه تاریخی
یافت تاریخی یادآور مهارت های اصیل و فردیت هست در این محوطه ها نوعی هویت غریزی در مواد و مصالح یافت می شود.	ژوگین	ارزش زیبایی شناختی
شهر قدیم بیانگر مقیاس انسانی / فردیت و شخص / اهمیت دادن و مهارت / غنا و تنوع است.	اپیلارد	
شهر گذشته به واسطه توسعه‌یافته‌های زمانی اش و درهم آمیزی سبک های مختلف، به واسطه قرار دادن گذشته در کنار حال ارزش می یابد.	مافورد	تنوع معماری
تبارین پویایی میان محله های تاریخی با مقیاس انسانی و ناحیه تجاری مرکزی (CBD) که دارای مقیاس یادواره ای است به چشم می خورد.		تنوع زیست محیطی
امروزه دلچسپی رو به رشدی برای تداوم هویت جامعه از طریق خاطره ها و میراث بومی به چشم می خورد.	وایتز	ارزش تداوم خاطره فرهنگی
ناحیه های تاریخی که دربردارنده شالوده های تاریخ و فرهنگی کشورند و به مردم، شناختی از موقعیتشان اعطا می کنند.	قانون حفاظت تاریخی امریکا (۱۹۹۶)	
این نواحی با حفظ یاد و خاطره مردم و مکان های خاص سبب معنا بخشیدن به زمان حال می شود. (این نواحی با تداخل گذشته در زمان حال، معنا و مفهومی به حال می بخشند)		
رویت پذیر بودن گذشته، جنبه آموزشی و تریبی دارد و جامعه امروز را با اصالت و هویت فرهنگی پیوند می دهد.		

منبع: (امینی لاری، ۱۳۹۰)

۱-۲-۲. گردشگری و انواع آن

"گردشگری" ترجمه واژه توریسم است. از کلمه (تور) به معنای گشت و گذار که ریشه در لغت لاتین tours به معنای دور، زدن، رفت و آمد به مبدا و مقصد و چرخش می باشد که از یونانی به اسپانیا، فرانسه و در نهایت به انگلیسی راه یافته است (Oxford, 1970, 189). عناصر اولیه گردشگری که در واقع عوامل اصلی جذب گردشگر به شمار می آید و شامل مکان های قابل بازدید، مانند: آثار تاریخی، خیابان های تاریخی، بوستان ها، فضای سبز و... است؛ همچنین مکان هایی که برای فعالیت های گردشگری ساخته شده اند مانند: سینما، تئاتر، گنجینه، گالری های هنری و... عناصر ثانویه گردشگری شامل تاسیسات اقامتی و فروشگاه ها و... بخش سوم، عناصر دیگری هستند که کار راهنمایی و خدمات گردشگری را انجام می دهند؛ مانند اداره راهنمایی گردشگری و... (موحد، ۱۳۸۶: ۴۳). نمودار زیر (نمودار ۲) الگوی فضای توریستی را نشان می دهد.

نمودار ۲: الگوی فضای توریستی، ترکیب بخش تجاری، تاریخی، خدمات و گردشگری (ماخذ: قاسمی، ۱۳۹۶)

مهدی کاظمی (۱۳۸۵) گردشگری را بر مبنای نوع فعالیت به ترتیب زیر تقسیم بندی کرده است:

گردشگری تفریحی- گردشگری تجاری- گردشگری فرهنگی- گردشگری سلامت- گردشگری بهداشتی- گردشگری مذهبی- گردشگری به منظور مبادلات علمی- گردشگری ورزشی- گردشگری جنسی- گردشگری ماجراجویانه.

۱-۲-۳. گردشگری ادبی

پیوند بین بافت‌های تاریخی و صنعت گردشگری، به پیشبرد اهداف توسعه فرهنگی کمک می‌کند و موجب بهبود وضعیت معیشت و رفاه اجتماع محلی و احیای سنن و رسوم فراموش شده یا در حال فراموشی، می‌شود. گردشگری ادبی با شیوه‌ای اخلاقانه و جذاب، شکلی از ارتباط فرهنگی را منجر می‌شود که به بازخوانی روایات بافت‌های تاریخی پرداخته و از روی هم گذاری لایه‌های آن ضعف ساختاری شهر را شناخته و شکل ساختاری آن را قوت می‌بخشد.

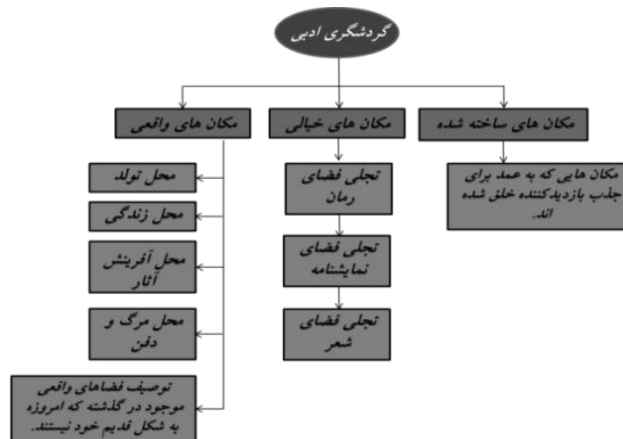
گردشگری ادبی با برانگیختن حس کنجکاوی بازدیدکنندگان از طریق تفسیرهای ارائه شده در محل، جریان فرهیختگی را افزایش داده و شناخت مخاطب از متن را افزایش می‌دهد. گردشگری ادبی، استفاده انسان از مکان را افزایش می‌دهد و از این طریق احساس دل‌بستگی وی را افزایش داده و احساسات او را درگیر پیچیدگی‌های مکان می‌کند. تا جایی که مکان برای مخاطب معنا پیدا می‌کند و ارتباط عاطفی ایجاد می‌کند. گردشگری ادبی مدافع ارزش‌های محلی و تنوع فرهنگی می‌باشد از این‌رو مکان‌ها را منحصر به فرد می‌کند و این یعنی دل‌بستگی به مکان. گردشگری ادبی در مورد افراد محلی حتی قادر به ایجاد مراحل بالاتر از دل‌بستگی به مکان نیز می‌باشد. چرا که فرد محلی با افزایش شناخت محل خودی و احساس هویت نسبت به مکان دچار تعهد می‌شود و عشق و شور او نسبت به مکان افزایش می‌یابد و این منجر به ارتقاء کیفی مکان نیز می‌شود. در جدول زیر (جدول ۲) به بیان ویژگی‌های شهرهای ادبی پرداخته می‌شود.

جدول ۲: ویژگی های شهرهای ادبی

ویژگی های شهر های ادبی	
۱	داشتن پیشینه ادبی و ارزش گذاری به ادبیات
۲	داشتن روایات و داستان های ادبی برگرفته از فضاهای شهری
۳	برخاستن نویسندگان بزرگ از این شهرها
۴	داشتن عرصه های عمومی ادبی
۵	امکان برگزاری تارگانه ها و جشنواره های ادبی در آنها

منبع: (قاسمی، ۱۳۹۶)

رویکرد گردشگری ادبی، بخش جدیدی از گردشگری فرهنگی است که کمک شایانی به این صنعت کرده اما متأسفانه هنوز به شیوه‌ی صحیح در طراحی شهری از آن استفاده نشده است. این رویکرد خود به سه دسته مکان‌های واقعی، مکان‌های خیالی و مکان‌های ساخته شده (نمودار ۲) تقسیم شده است.

نمودار ۲: نمودار تقسیم بندی گردشگری ادبی (منبع: قاسمی، ۱۳۹۶)

نگاه مقوله گردشگری ادبی به جذابیت‌های بافت‌های تاریخی، تنها به اظهارات و مشاهدات علمی نیست، بلکه روایات و داستان‌ها در آن نقش پررنگی دارند. توسعه گردشگری در ارتباط با بافت‌های تاریخی که پتانسیل گردشگری ادبی دارند ابعاد تازه‌ای از هویت بخشی را پیش روی ما می‌گذارد. همه این‌ها بدین معنی است، که یک طراح شهری در برخورد با یک بافت تاریخی زنده که سرشار از روایات است، باید این روایات را به عنوان فرصت‌ها و امکانات بافت ببیند، قصه‌های تاریخی و رویدادهای جاری مکان را بخواند و به صورت ساده و هماهنگ، آن‌ها را به کالبد تغییر شکل بدهد و به ایجاد حس مکان و ارتقاء کیفی آن بپردازد.

در جدول زیر (جدول ۳) به بیان ابزارهای طراحی در هویت بخشی ادبی و ارتقای کیفی بافت تاریخی تهران که در حقیقت ابزارهای اصلی طراحی ما در انتهای پژوهش می‌باشد، اشاره شده است.

جدول ۳: ابزارهای طراحی در هویت بخشی ادبی و ارتقای کیفی بافت تاریخی

بهبود تصویر جهانی از شهر تهران و تقویت جریان گردشگری محلی، ملی و فراملی	ابزارهای طراحی در هویت بخشی ادبی و ارتقای کیفی بافت تاریخی
اطلاع رسانی و دسترسی به اطلاعات	
کارایی در مقیاس محلی	
تداوم هویتی، و ادراک هویت فضایی، خوانایی و معنا	
سرزندگی و غنای حسی	
ایمنی و امنیت	
حاطره انگیزی و نقش انگیزی، ثبت و انتقال حاطره جمعی)	
احساس مکان	
انعطاف پذیری	
حضورپذیری	

منبع: (قاسمی، ۱۳۹۶)

۲. روش تحقیق

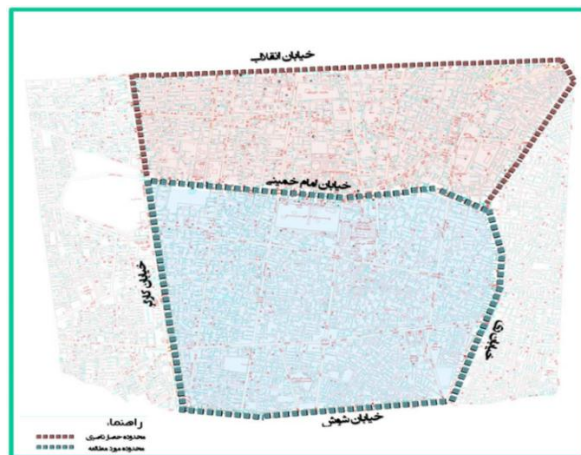
در این پژوهش به طراحی قسمتی از بافت تاریخی شهر تهران، از طریق رویکرد گردشگری ادبی پرداخته شده است. لذا روش پژوهش، سیاست گذاری و چشم انداز نویسی برای طرح پیشنهادی می‌باشد. درواقع با استفاده از تحلیل محتوای رمان‌ها، داستان‌ها و روایات مکان، به سیاست گذاری و چشم انداز نویسی محدوده مورد مطالعه پرداخته شده است.

در پژوهش حاضر به منظور دستیابی به توصیفات بافت تاریخی شهر تهران، از مطالعات اسنادی و کتابخانه ای و همچنین مصاحبه با افراد قدیمی جهت دستیابی به داستان‌ها و توصیفات فضایی گذشته آنها و مصاحبه با افراد متخصص استفاده شده است. رمان‌ها و روایات مورد استفاده در این پژوهش، متناسب با حوادث و توصیفات بافت تاریخی شهر تهران انتخاب شده‌اند. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات در این پژوهش نیز برای بخش جمع آوری و بازنمایی بافت تاریخی از روایات و داستان‌ها، تکنیک تحلیل محتوا، و برای بخش دوم، یعنی طراحی بافت تاریخی، استفاده از تکنیک CDS برای چشم انداز نویسی و تحلیل یکپارچه برای طراحی می‌باشد.

۲-۱. معرفی نمونه مورد مطالعه

محدوده حصار ناصری تهران، از شمال به خیابان امام خمینی، از شرق به خیابان ری، جنوب به خیابان شوش و از غرب به خیابان کارگر منتهی می‌شود.

پس از آغاز این پژوهش، پتانسیل‌های گردشگری ادبی متعددی از فاصله خیابان امام خمینی تا خیابان انقلاب بدست آمد. بنابراین محدوده مورد مطالعه این پژوهش از شمال تا خیابان انقلاب افزایش داده شده است. بنابراین زین پس هر جا صحبت از محدوده مورد مطالعه به میان آمد، منظور حد فاصل خیابان‌های انقلاب، کارگر، شوش و ری می‌باشد. تصویر زیر (تصویر ۱)، موقعیت محدوده مطالعه را نشان می‌دهد.

تصویر ۱: معرفی محدوده مورد مطالعه

۲-۲. معرفی رمان‌ها و داستان‌های مورد بررسی در پژوهش

در این پژوهش به بررسی و تحلیل ۱۱ رمان پرداخته شده است که در جدول شماره ۴ مشاهده می‌شود:

جدول ۴: فهرست رمان‌ها و داستان‌های مورد بررسی

فهرست رمان‌ها و داستان‌ها			
ردیف	رمان	نویسنده	انتشارات
۱	هشت و چهل و چهار	کاوه قولادی نسب	نشر چشمه
۲	من او	رها امین خانی	نشر آقق
۳	خاطره‌های یراکنده	گلی ترقی	انتشارات نیلوفر
۴	دو دنیا	گلی ترقی	انتشارات نیلوفر
۵	شب‌های تهران	غزاله علیزاده	انتشارات توس
۶	گذر ایلیچی	یهنام لیوتربیان	نشر تاریخ ایران
۷	تهران، شهری بی آسمان	امیرحسین چهل تن	انتشارات نگاه
۸	روزی، روزگاری در طهران	حسن هدایت	انتشارات روزنه
۹	داستان جایید	اسماعیل قصیح	
۱۰	دل کور	اسماعیل قصیح	انتشارات الیرز
۱۱	یازگشت به درخونگاه	اسماعیل قصیح	

منبع: (قاسمی، ۱۳۹۶)

پس از معرفی رمان‌های مورد بررسی به تحلیل محتوای آنها پرداخته شده است. باتوجه به تحلیل مطالب رمان‌ها و داستان‌ها، این نتیجه حاصل می‌شود که تمامی رمان‌های بررسی شده

جزو دسته مکان‌های واقعی - مکان‌های خیالی گردشگری ادبی می‌باشند اما زیرشاخه‌های آنها متفاوت است. نتایج حاصل را در جدول صفحه بعد (جدول شماره ۵) بیان شده است.

جدول ۵: دسته بندی رمان ها و داستان ها

تصاویر بازتابی شده از رمان ها		مؤلفه‌های سازنده گردشگری ادبی	دسته بندی گردشگری ادبی	رمان	ردیف
تصویر بازتابی شده از خیابان فردوسی		• محل آفرینش آثار • توصیف فضاهای موجود در گذشته که امروزه به شکل قدیم خود نیستند.	مکان های واقعی	هشت و چهل و چهار	۱
تصویر بازتابی شده از خانی آباد		توصیف فضاهای موجود در گذشته که امروزه به شکل قدیم خود نیستند.	مکان های واقعی	من او	۲
تصویر بازتابی شده از خیابان آستانبول		توصیف فضاهای موجود در گذشته که امروزه به شکل قدیم خود نیستند.	مکان های واقعی	خاطرات پراکنده	۳
		توصیف فضاهای موجود در گذشته که امروزه به شکل قدیم خود نیستند.	مکان های واقعی	دو دنیا	۴
-	-	توصیف فضاهای موجود در گذشته که امروزه به شکل قدیم خود نیستند.	مکان های واقعی	شب های تهران	۵
باغ ایلیچی - سفارت قدیم روسیه واقع در گذر ایلیچی		• محل مرگ و دفن • توصیف فضاهای موجود در گذشته که امروزه به شکل قدیم خود نیستند.	مکان های واقعی	گذر ایلیچی	۶
-	-	توصیف فضاهای موجود در گذشته که امروزه به شکل قدیم خود نیستند.	مکان های واقعی	تهران، شهر بی آسمان	۷
تصویر بازتابی شده از خیابان لاله زار		• توصیف فضاهای موجود در گذشته که امروزه به شکل قدیم خود نیستند. • تجلی فضای نمایشنامه	مکان های واقعی - مکان های خیالی	روزی، روزگاری در طهران	۸
تصویر بازتابی شده از محله سنکلیج - بازارچه طرخانی (معبور الممالک)		توصیف فضاهای موجود در گذشته که امروزه به شکل قدیم خود نیستند.	مکان های واقعی	داستان جاوید	۹
		توصیف فضاهای موجود در گذشته که امروزه به شکل قدیم خود نیستند.	مکان های واقعی	دل کور	۱۰
		توصیف فضاهای موجود در گذشته که امروزه به شکل قدیم خود نیستند.	مکان های واقعی	بازگشت به در خونگه	۱۱

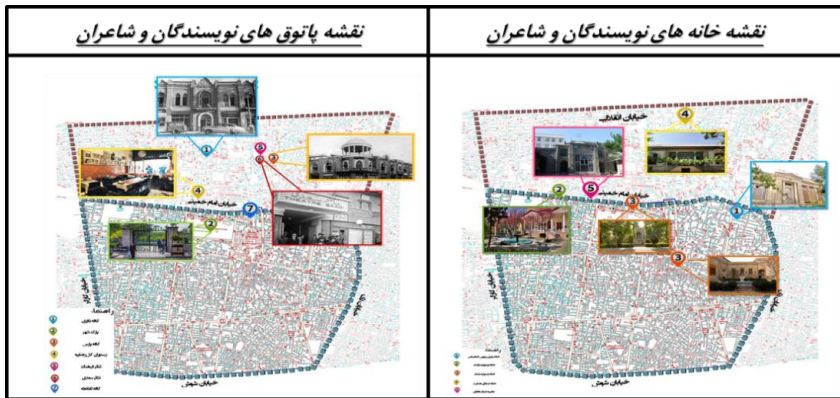
		قدیم خود نیستند.		

منبع: (همان)

۳. نتایج و یافته های پژوهش

۳-۱. پاتوق ها و خانه های نویسندگان و شاعران در محدوده حصار ناصری

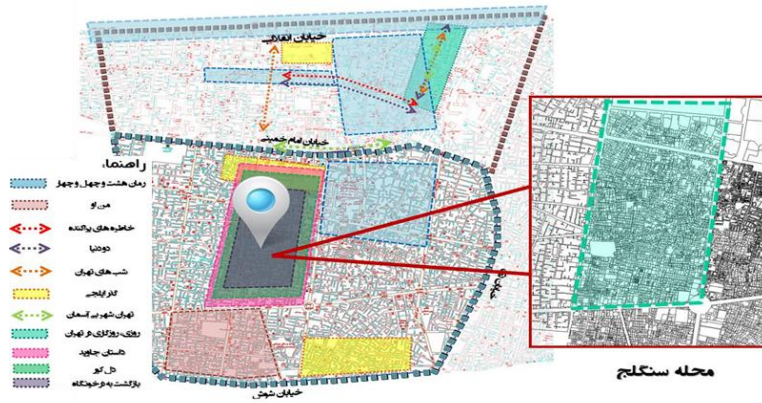
در این بخش به مصاحبه با ۱۵ نفر از ساکنین و کسبه بافت تاریخی تهران پرداخته شده است. نتایج حاصل از این دسته مصاحبه یافتن خانه های قدیمی شاعران و نویسندگان در بافت تاریخی تهران شد که در نقشه های زیر (تصویر شماره ۲) به معرفی آنها پرداخته شده است.

تصویر ۲: خانه ها و پاتوق های شاعران و نویسندگان در محدوده مورد بررسی

۳-۲. معرفی محدوده طراحی

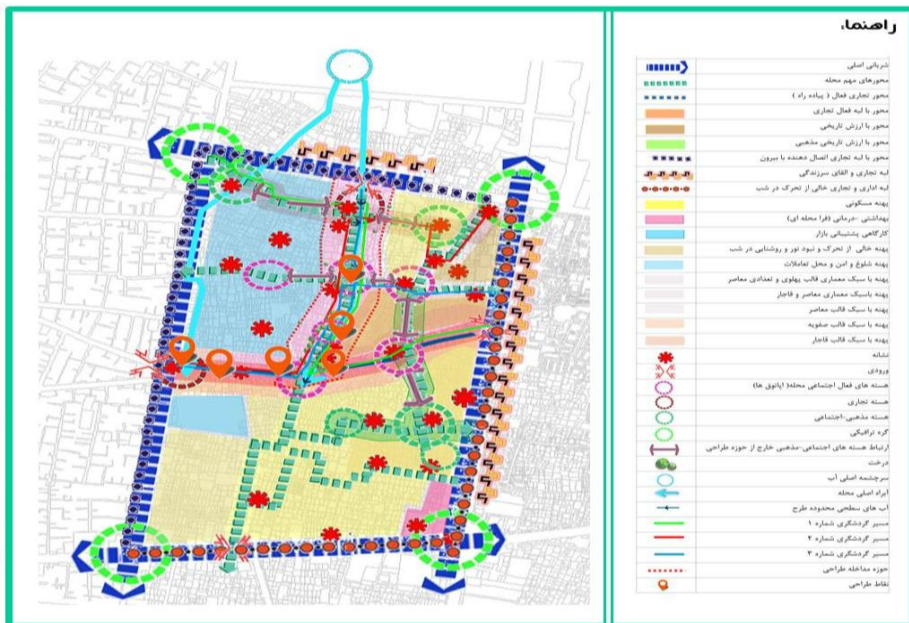
برای تعیین محله استراتژیک برای طراحی، نقشه ای تولید شده که در آن پهنه های توصیفی در هر رمان را مشخص شده است (نقشه شماره ۴-۱۷). نتایج حاصل از این پهنه بندی، اینگونه بود که، در ۴ رمان داستان جاوید، گذر ایلچی، دل کور و بازگشت به درخونگاه، به توصیف قسمت های متفاوتی از محله سنگلج پرداخته شده است. بنابراین می توان نتیجه گرفت که این محله در بین نویسندگانی که آثار آنها در این پژوهش بررسی شده، بسیار حائز اهمیت بوده است. بنابراین محله طراحی این پژوهش، محله سنگلج انتخاب گردیده است که در تصویر زیر (تصویر شماره ۳) نشان داده شده است.

تصویر ۳: محله استراتژیک طراحی

۳-۳. شناخت محله سنگلج

در این بخش به شناخت محله سنگلج پرداخته، که در قالب نقشه تحلیل یکپارچه در تصویر ۴ برای این محله ارائه گردیده است.

تصویر ۴: تحلیل یکپارچه محله سنگلج

۴. بحث و نتیجه گیری

۴-۱. طراحی محله سنگلج با رویکرد گردشگری ادبی

در این بخش به طراحی محله سنگلج، با استفاده از ابزارهای طراحی بدست آمده و نکات کلیدی حاصل از تحلیل محتوای رمان‌ها و داستان‌ها پرداخته شده است. در ابتدا راهبردها و سیاست‌هایی را ارائه (جدول ۶) و پس از آن ۳ مسیر گردشگری را در محله سنگلج معرفی (تصویر ۵)، در انتها تصاویر سه بعدی حاصل از ۶ نقطه استراتژیک طراحی شده در محله ارائه گردیده است.

جدول ۶: دسته بندی رمان‌ها و داستان‌ها

اهداف	راهبردها	سیاست‌ها
بهبود تصویر جهانی از شهر تهران و تقویت جریان گردشگری محلی، ملی و فراملی	ارتقای گذشته تاریخی محله سنگلج	برگزاری جشن‌ها و یادواره‌ها متناسب با آیین گذشته محله جهت معرفی این بافت تاریخی در مقیاس‌های محلی، ملی و فراملی
اطلاع رسانی و دسترسی به اطلاعات	دسترسی آسان به اطلاعات و سوابق تاریخی محله	تدوین بروشورها و کاتالوگ‌ها و کتابچه‌هایی جهت معرفی بافت تاریخی محله سنگلج طراحی سایت‌های اینترنتی گردشگری جهت معرفی جاذبه‌ها و پتانسیل‌های تاریخی محله
افزایش کارایی در مقیاس محلی	تامین نیازهای روزانه ساکنین در گذرهای موجود	تبدیل فعالیت‌های داخل بازارچه به فعالیت‌های محلی (کفش فروشی‌های گذر معیر به قصابی، نانوايي و...)
احیا و تداوم هویتی و شخصیت تاریخی محله	باززنده سازی عناصر و اماکن تاریخی محله با استفاده از بازنمایی‌های گردشگری ادبی احیای محور فرهنگی، تاریخی و گردشگری درون بافتی	شناسایی ابنیه تاریخی با ارزش استفاده از هنر عمومی جهت احیای مکان رویداد‌های تاریخی احیای گذرهای تاریخی محور طرخانی، معیر و... ایجاد مسیرهای گردشگری تاریخی و ادبی به روایت تاریخ قدیم استفاده از نام‌ها، عناصر کالبدی و .. گذشته در مسیرهای پیشنهادی

ادامه جدول ۶: دسته بندی رمان‌ها و داستان‌ها

اهداف	راهبردها	سیاست‌ها

	حفظ کاربری مسکونی بافت به عنوان کاربری غالب	افزایش حس امنیت و ایمنی در فضا	ارتقای ایمنی و امنیت
	ایجاد فعالیت های فعال در شب به خصوص در محور طرخانی، امجدالدوله، وزیردفتر و...		
	اختلاط کاربری ها در محورهای اصلی		
	اختصاص اراضی بایر و متروکه و مخروبه به کاربری ها و فعالیت های مورد نیاز ساکنین و فعالیت های گردشگری		
	افزایش روشنایی محله		
	ایجاد کاربری هایی که موجب افزایش خاطره در گردشگران شود (اقامتگاه گردشگری، کافه و...)	ثبت و انتقال خاطرات جمعی	بهبود خاطره انگیزی در محله
	بازنمایی مکان رویدادها در محله		
	تعریف پارک های موضوعی در فضاهای سبز محله	تقویت فضاهای عمومی و شناسایی پاتوق های محلی	
	طراحی فضاهای باز و احیای پاتوق های محلی قدیمی		
	تامین فضاها و امکانات رفاهی محله	ارتقای سطح اجتماعی زندگی ساکنین	بهبود احساس مکان
	ایجاد فضاهایی جهت گذران اوقات فراغت		
	ارتقای میزان همبستگی ساکنین	ارتقای مشارکت ساکنین در امور شهری و مشکلات محله	
	استفاده از ساکنین در جشن ها و رویداد های محلی		
	بهبود فعالیت های شورایی محله و کمک گرفتن از ساکنین در آن فعالیت ها		
	استفاده از مصالح گذشته در نماها	احیای کالبد تاریخی	بهبود کالبد محله
	طراحی نماها با الهام از نماهای تاریخی گذشته		
	استفاده از مکان های تاریخی محله برای امور فرهنگی - مشارکتی و اجتماعی	افزایش انعطاف پذیری	

ادامه جدول ۶: دسته بندی رمان ها و داستان ها

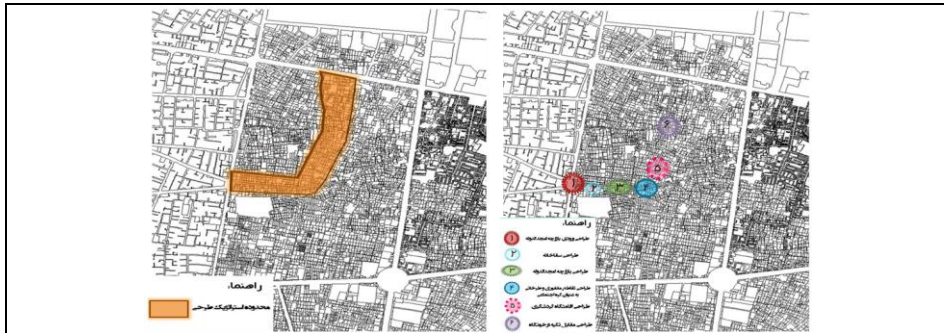
	سیاست ها	راهبردها	اهداف
	ایجاد محورهای پیاده در گذرهای تاریخی (درخونگاه، طرخانی و معیر)	ارتقاء پیاده مداری	افزایش حضور پذیری
	طراحی پیاده راه های جذاب و سرزنده		
	کف سازی و جانمایی مناسب مبلمان در فضاهای مکت (درخونگاه، طرخانی)		

	(...و	ایجاد حمل و نقل سبز درون محله ای
	اختصاص پارکینگ عمومی در پوسته بیرونی بافت تاریخی محله اختصاص سرویس های رایگان حمل و نقل پاک و مناسب بافت تاریخی برای ساکنین و گردشگران	

تصویر ۵: مسیرهای گردشگری پیشنهادی محله سنگلیج

از هم پوشانی نقشه‌های بالا و نکات رمان‌ها و داستان‌ها به گذر طراحی و نقاط طراحی که در نقشه‌های صفحه بعد (تصویر ۶) مشخص شده اند به دست می‌آید.

تصویر ۶: محدوده و نقاط استراتژیک طراحی

۲-۶. تصاویر سه بعدی از طراحی محله سنگلیج با رویکرد گردشگری ادبی
 تصاویر زیر (تصویر شماره ۷) جهت طراحی محله سنگلیج با رویکرد گردشگری ادبی ارائه شده است.

		طراحی محدوده شماره ۱ (ورودی بازارچه امجد الدوله)
		طراحی محدوده شماره ۲ (سقاخانه)
		طراحی محدوده شماره ۳ (بازارچه امجد الدوله)
		طراحی محدوده شماره ۴ طراحی تقاطع مغفوری (درخونگاه) و طرخانی (امجد الدوله) به عنوان گره اجتماعی
		طراحی محدوده شماره ۵ (اقامتگاه گردشگری)
		طراحی محدوده شماره ۶ (مقابل تکیه درخونگاه)

تصویر ۷: تصاویر سه بعدی از طراحی محله سنگلج

۶. جمع بندی

مهمترین جنبه کیفی شهر، هویت آن می باشد و بافت های تاریخی زنده به عنوان مهمترین نشانه های هویتی شهر در برگیرنده میراث باارزش فرهنگی مادی و معنوی بسیاری هستند که در صورت تداوم قادر به ایجاد یک شهر خوب می باشند.

پیوند بین بافت های تاریخی و صنعت گردشگری، به پیشبرد اهداف توسعه فرهنگی کمک می کند و موجب بهبود وضعیت معیشت و رفاه اجتماع محلی و احیای سنن و رسوم فراموش شده یا در حال فراموشی، می شود. گردشگری ادبی با شیوه ای خلاقانه و جذاب، شکلی از ارتباط فرهنگی را منجر می شود که به بازخوانی روایات بافت های تاریخی پرداخته و از روی هم گذاری لایه های آن ضعف ساختاری شهر را شناخته و شکل ساختاری آن را قوت می بخشد.

گردشگری ادبی با برانگیختن حس کنجکاوی بازدیدکنندگان از طریق تفسیرهای ارائه شده در محل، جریان فرهیختگی را افزایش داده و شناخت مخاطب از متن را افزایش می‌دهد. گردشگری ادبی، استفاده انسان از مکان را افزایش می‌دهد و از این طریق احساس دلبستگی وی را افزایش داده و احساسات او را درگیر پیچیدگی‌های مکان می‌کند. تا جایی که مکان برای مخاطب معنا پیدا می‌کند و ارتباط عاطفی ایجاد می‌کند. گردشگری ادبی مدافع ارزش‌های محلی و تنوع فرهنگی می‌باشد از این‌رو مکان‌ها را منحصربه‌فرد می‌کند و این یعنی دلبستگی به مکان. گردشگری ادبی در مورد افراد محلی حتی قادر به ایجاد مراحل بالاتر از دلبستگی به مکان نیز می‌باشد. چرا که فرد محلی با افزایش شناخت محل خودی و احساس هویت نسبت به مکان دچار تعهد می‌شود و عشق و شور او نسبت به مکان افزایش می‌یابد و این منجر به ارتقاء کیفی مکان نیز می‌شود.

بنابراین در یک نتیجه‌گیری کلی از این پژوهش میتوان بیان کرد که نگاه مقوله گردشگری ادبی به جذابیت‌های بافت‌های تاریخی، تنها به اظهارات و مشاهدات علمی نیست، بلکه روایات و داستان‌ها در آن نقش پررنگی دارند. توسعه گردشگری در ارتباط با بافت‌های تاریخی که پتانسیل گردشگری ادبی دارند ابعاد تازه‌ای از هویت بخشی را پیش روی ما می‌گذارد. همه این‌ها بدین معنی است، که یک طراح شهری در برخورد با یک بافت تاریخی زنده که سرشار از روایات است، باید این روایات را به عنوان فرصت‌ها و امکانات بافت ببیند، قصه‌های تاریخی و رویدادهای جاری مکان را بخواند و به صورت ساده و هماهنگ، آن‌ها را به کالبد تغییر شکل بدهد و به ایجاد حس مکان و ارتقاء کیفی آن بپردازد.

منابع

۱. قاسمی، تارا؛ "طراحی بافت تاریخی شهر تهران با رویکرد گردشگری ادبی نمونه موردی: حصار ناصری شهر تهران"، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده معماری و شهرسازی، تهران مرکزی، ۱۳۹۶.
۲. موحد، علی؛ (۱۳۹۵)، "مقدمه‌ای بر گردشگری شهری"، نشر پرهام نقش، چاپ اول.
۳. فولادی نسب، کاوه؛ (۱۳۹۵)، "هشت و چهل و چهار"، نشر چشمه.
۴. ایلخانی، رضا؛ (۱۳۹۵)، "من او"، انتشارات سوره مهر.
۵. بندرآباد، علیرضا؛ شاهچراغی، آزاده؛ (۱۳۹۵)، "محاط در محیط"، انتشارات سازمان جهاد دانشگاهی تهران.
۶. ترقی، گلی؛ (۱۳۹۴)، "دو دنیا"، انتشارات نیلوفر.
۷. قهرمان، امید؛ (۱۳۹۴)، "دوبلین جویس از شهر تا شرح"، فصلنامه اندیشه ایران شهر، شماره ۲۰ و ۲۱، سال هشتم، ص ۴۵.
۸. ابوترابیان، بهنام؛ (۱۳۹۳)، "قصه‌های طهران؛ یک گذر ایلچی، قتلگاه گریبایدوف در طهران عتیق"، انتشارات تاریخ ایران.
۹. اصفهانی، زهرا؛ اسدی، مجید؛ رضایی هندخاله، حمید؛ (۱۳۹۲)، "آرامگاه ظهیرالدوله فرصتی ویژه برای ارتقاء گردشگری ادبی تهران و ایران"، اولین همایش ملی گردشگری جغرافیا و محیط زیست پایدار.
۱۰. بیگی شهرستانی، بهناز؛ (۱۳۹۱) "ارتقای کیفی سایت‌های تاریخی با تاکید بر گردشگری ادبی"، دانشگاه تهران، ۱۳۹۱.
۱۱. پرستش، شهرام؛ مرتضوی گازار، سمانه؛ (۱۳۹۰)، "بازنمایی فضاهای شهری تهران در رمان‌های دوره‌ی رضا پهلوی"، جامعه‌شناسی هنر و ادبیات، سال سوم، شماره اول، بهار و تابستان، ص ۱۰۵.
۱۲. امینی لاری، سارا؛ (۱۳۹۰)، "راهنمای طراحی برای باززنده‌سازی ناحیه تاریخی مرکز شهر با تاکید بر ابعاد ریخت‌شناسانه بافت کهن (نمونه مورد مطالعه: ناحیه تاریخی مرکز شهر گرگان)", پایان نامه کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشکده هنر و معماری اصفهان.
۱۳. ادهم، زهرا؛ امین زاده، بهناز؛ (۱۳۸۹)، "اصول طراحی فضاهای باز شهری در عصر جهانی شدن (مطالعه موردی: مرکز تاریخی تهران)", دوفصلنامه دانشگاه هنر، شماره پنجم، پاییز و زمستان، ۹۹-۱۱۸.
۱۴. پاکزاد، جهان‌شاه؛ "راهنمای طراحی فضاهای شهری در ایران"، معاونت شهرسازی و معماری وزارت مسکن و شهرسازی، ۱۳۸۶.
۱۵. خسروخاور، فرهاد؛ (۱۳۸۳)، "شهرها و خاطره جمعی"، نشریه معماری و ساختمان، شماره ۳، ص ۱۱۲.
۱۶. ترقی، گلی؛ (۱۳۸۰)، "خاطره‌های پراکنده"، انتشارات نیلوفر.
۱۷. چهل تن، امیر حسین؛ (۱۳۸۰)، "تهران، شهر بی آسمان"، انتشارات نگاه.
۱۸. علیزاده، غزاله؛ (۱۳۷۸)، "شب‌های تهران"، انتشارات توس.
۱۹. فصیح، اسماعیل؛ (۱۳۷۷)، "بازگشت به درخونگاه"، انتشارات صفی علیشاه.
۲۰. هدایت، حسن؛ (۱۳۷۷)، "طهران، شهر بی آسمان"، انتشارات روزنه.
۲۱. فصیح، اسماعیل؛ (۱۳۷۲) "دل کور، نشر نو".
۲۲. طرح جامع شهر تهران، ۱۳۷۲.
۲۳. فصیح، اسماعیل؛ (۱۳۶۹)، "داستان جاوید"، انتشارات البرز.
۲۴. کاتبرت، الکساندر؛ (۱۳۹۶) حقیقی، دانیال. مترجم؛ "ریخت شهر اقتصاد سیاسی و طراحی شهری".

25. Gomez, Mar, Lopez, Carmen, & Molina, Arturo, (2015) A model of tourism destination brand equity: The case of wine tourism destinations in Spain, **Tourism Management**, 51: 210-222.
26. Zare Bidaki, A. & Hosseini, H. (2014) "Literary Tourism as a Modern Approach for Development of Tourism in Tajikistan. **J Tourism Hospit** 3(1): 1-4.
27. Pavlic, Ivana, Portland, Ana & Butorac, Marija, (2013) Urban Tourism Towards Sustainable Development, **International journal of multidisciplinary in business and Science**, Vol.1, No.1, 72-79.
28. Palmer, A, Koenig-Lewis, N, Medi J, & Lisa E, (2013) The effects of residents' social identity and involvement on their advocacy of incoming tourism. **Tourism Management** 38: 142-151.
29. Hussein, Ali, (2012) **Customer's satisfaction and brand awareness**, University of Applied Sciences, Malaysia.
30. Herbert, D. (2001) "Literary Places, tourism and the heritage experience. **Annals of Tourism Research**. 28 (2): 312-333.
31. Ralph, E. (1976)" **Place and Placelessness**", London: Pion.
32. Gospodini, A. (2001) " urban design, urban space morphology, urban tourism: An emerging New paradigm concerning their relationship", **European planning studies** 9(7): 925-934.